Ett tankens allkonstverk

av Christian Braw

TITEL:
Filosoferna
FÖRFATTARE:
Svante Nordin
FÖRLAG:
Natur & Kultur

MED SIN NYA bok har professor Svante Nordin skapat ett idéhistoriens allkonstverk. Här vävs filosofi samman med politik, litteratur, krigsvetenskap, teologi och historia. Bokens undertitel är *Den moderna världens födelse och det västerländska tänkandet 1776–1900*.

När Sovjetunionen föll samman i augusti 1991 trodde många, även ledande svenska politiker, att Ryssland nu skulle utvecklas till en fredlig demokrati. De hade fel, och alla beslut de utifrån denna felsyn fattade var felaktiga. Ryssland var något helt annat än de trodde eller inbillade sig.

Men vad är då Ryssland? Man kan läsa Svante Nordins nya verk som en rysk mentalitetshistoria.

Här finns den idémässiga och mentala klangbotten, som kan hjälpa oss att ana den verklighet som tar gestalt i Vladimir Putin, hans många krig och hans attityd till det Västerland, där Sverige utgör en liten, men genom närheten utsatt del.

Vill man få en bildmässig föreställning om ryskt känsloläge kan man gå till Sergei Eisensteins film ”Storm över Ryssland” med dess mäktiga scener från Aleksander Nevskijs seger över de tyska korsriddarna på sjön Peipus is. Men det är bara den ena sidan av rysk mentalitet. Den andra är beundran inför Västerlandet, känsla av underläge, ambition att imitera och överträffa. Det är denna ambivalens, som brukar kallas ”det stora ryska grälet”. Här finns både ett avvisande av den västerländska rationalismen och en beundran. Den senare tog sig sin mest brutala form i importen av tysk marxism. Vad som växte fram av den i Ryssland var tankemässigt så obetydligt att Svante Nordin berör det med lätt hand. Politiskt var det däremot skräckskapande.

Men det fanns också annan tysk tankeimport. Den första mer betydande var att den ryske filosofen, Pjotr Jakolevitj Tjaadajev, tog starka intryck av Schelling, liksom många andra ryska tänkare under 1800-talet. Här finns en tankelinje, som är särskilt viktig för den som vill närma sig Putins Ryssland. Den innebär att människan inte kan existera som individ. Svante Nordin skriver: ”Människan återfinner sig själv först när hon ger upp sin individualitet, när hon införlivas med helheten, som är av gudomlig och andlig men också social natur.” En dissident är ur denna synpunkt ingen riktig människa. Självständigt tänkande och handlande är uteslutet.

En annan viktig gestalt i den ryska mentalitetshistorien är Aleksander Herzen. Han

ger uttryck åt vad man kallat ”den ryska maximalismen”, viljan att dra allt till sin yttersta konsekvens. Herzen talar om det ryska ”elementet av hänsynslöshet och torr fanatism. Vi är bara alltför villiga att hugga av huvuden...Utan att frukta marscherar vi till gränsen och längre än så...” Varför? Här pekar Svante Nordin på ett viktigt drag i den ryska mentaliteten: Messianismen. Ryssland ska frälsa världen. Från vad? Från den västerländska omänskligheten. Det är så man ser det västerländska mentaliteten och rationalismen. För Dostojevskij fick denna en skakande symbol i Kristallpalatset, den stora brittiska utställningsanläggningen, som för honom kom att symbolisera det totalt omänskliga i tillvaron. Men till vad ska Ryssland då frälsa världen? Till den äkta kristna tron, d v s till den ryska ortodoxin. Det är alltså inte av formell artighet, som Vladimir Putin visar kyrkan sin vördnad. Det är en avgörande del av den ryska självbilden.

Om Sergels torg kan kallas en symbol för den svenska, mer beskedliga messianismen, föreställningen om Sverige som ”moralisk stormakt”, så är Kristus Frälsarens katedral i Moskva den långt mer omvälvande symbolen för Rysslands messianism. Samtidigt finns det i den ryska idéhistorien en våldsam ateism, som ingalunda stannar vid teori. Den måste bli handling, terror, våld, död: ”Om Gud inte finns, är allt tillåtet. ”(Dostojevskij)

När man följer Svante Nordins skildring av tankens vägar i Ryssland inser man att västerländsk demokrati saknar alla förutsättningar i Ryssland. Detta är en helt annan värld, på gott och ont. Det enda man kan vänta sig av Ryssland är att det ska vara helt oförutsägbart. Och det som Ryssland kommer att bli, kommer det att bli fullt ut, gränslöst?

Den ryska tankens linjer är bara en liten del av Svante Nordins väldiga allkonstverk. Men just denna aspekt rymmer en akut och påträngande verklighet.

Recensenten är präst i Svenska kyrkan.